

Włodzimierz Fehler

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Wydział Humanistyczny
email: wlodzimierz.fehler@uph.edu.pl

Uchodźcy w Europie – uwarunkowania, istota, następstwa,
red. Konstanty Adam Wojtaszczyk, Jolanta Szymańska,
Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa 2016, ss. 713

Jedną z charakterystycznych cech pierwszych dwóch dekad obecnego tysiąclecia jest nieustanny wzrost zainteresowania różnymi aspektami migracji. Wprawdzie migracja i uchodźstwo nie są zjawiskami nowymi, ale ich zakres i dynamika znacząco rozwinęły się na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat. Według danych Departamentu Spraw Gospodarczych i Społecznych Sekretariatu ONZ, w 2015 roku populacja migrantów osiągnęła liczbę 244 mln. Dla porównania, w 2010 roku było to 222 mln, a w roku 2000 – 173 mln. Należy dodać, iż prawie dwie trzecie wszystkich migrantów międzynarodowych żyje w Europie (76 mln). Pod wpływem presji migracyjnej spowodowanej systematycznym napływem setek tysięcy osób uciekających przed zagrożeniami i poszukujących bezpieczeństwa na kontynencie europejskim, w drugiej dekadzie XXI wieku doszło do niespotykanego dotychczas kryzysu migracyjnego. W związku z tym problematyka przymusowych wędrówek ludności stała się jednym z wiodących zagadnień polityki europejskiej tak w ujęciu narodowym, jak i unijnym. Jednocześnie w dyskursie publicznym ujawnił się szereg kontrowersji oraz ożywione zostały mity i stereotypy negatywnie wartościujące uchodźców i imigrantów. W ramach debaty dotyczącej szukających schronienia przybyszów doszło też do ostrych politycznych sporów między państwami. W obliczu kryzysu migracyjnego część polityków i społeczeństw poszczególnych państw przyjęła radykalne i niechętne wobec cudzoziemców nastawienie. W sposób wyraźny w wielu europejskich krajach zarysowały się również tendencje nacjonalistyczne i podniósł się

poziom eurosceptycyzmu. Jednocześnie w państwach o stosunkowo niewielkich doświadczeniach związanych z masowym napływem uchodźców i imigrantów, pojawiło się wiele pytań dotyczących istoty zjawiska uchodźstwa, jego przyczyn, sposobów reakcji oraz skutków, jakie mogą się z nim wiązać. Widoczny deficyt wiedzy oraz potrzeba dokonywania rozstrzygnięć praktycznych dotyczących szerokiego spektrum problemów związanych z presją migracyjną spowodowały, iż kwestia ta stała się przedmiotem wzmoczonego zainteresowania badaczy reprezentujących różne dyscypliny naukowe. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest wzrost ilości badań i publikacji podejmujących różnorodne zagadnienia odnoszące się tak do praktycznych, jak teoretycznych aspektów migracji. Zawarte w nich ustalenia potwierdzają na ogół zgodnie, iż jest to problem złożony i wielowątkowy oraz wymagający ciągłych analiz w celu uzupełniania wiedzy.

Będąca przedmiotem recenzji monografia stanowi zbiór obszernych, mających oryginalny autorski charakter, analiz dotyczących szczególnej formy migracji, jaką jest uchodźstwo. Przygotowana została przez grono renomowanych badaczy z kilku wiodących ośrodków uniwersyteckich i instytucji badawczych oraz praktyków zajmujących się polityką migracyjną. W konsekwencji publikacja łączy w swojej zawartości walory teoretyczne z praktycznymi. Zamieszczone w książce teksty zostały w sposób logiczny uporządkowane i pogrupowane w ramach czterech rozdziałów. Należy to uznać za zabieg dobrze przemyślany i sprzyjający czytelności przekazu, a zarazem dowód metodologicznego profesjonalizmu redaktorów naukowych. Potrafili oni nie tylko nadać odpowiedni kształt strukturalny recenzowanej monografii, ale także zgromadzić kompetentny zespół autorski, co w przypadku prac zbiorowych nie należy do rzeczy łatwych. Jeżeli chodzi o zawartość merytoryczną, to pierwszy z rozdziałów ma charakter wprowadzający i naświetla problem uchodźstwa z różnych perspektyw badawczych: prawnej, politycznej, geograficznej, społeczno-kulturowej oraz psychologicznej. W tekście otwierającym ten rozdział w sposób obszerny i dobrze udokumentowany źródłowo ukazano i poddano analizie prawny status uchodźcy jako jeden z możliwych statusów cudzoziemców. W kolejnym tekście podjęto problematykę politycznego wymiaru uchodźstwa. Rozważania zawarte w tym fragmencie koncentrują się wokół znaczenia migracji dla współczesnego systemu międzynarodowego oraz roli państwa jako regulatora migracji. W części dotyczącej geograficznego wymiaru uchodźstwa podjęto udaną próbę ukazania globalnych trendów w odniesieniu do szlaków, źródeł i kierunków współczesnych wymuszonych wędrówek ludności. Przedmiotem badawczego oglądu przedostatniej części pierwszego rozdziału są zagadnienia związane z procesami integracji uchodźców w społeczeństwach przyjmujących. Rozdział zamykają rozważania dotyczące uwarunkowań i problemów psychologicznych dotyczących uchodźców oraz członków przyjmujących ich społeczeństw.

Rozdział drugi poświęcony został kwestii kryzysu uchodźczo-migracyjnego, który objął Unię Europejską. Na początku tego rozdziału umieszczony został

tekst naświetlający przyczyny, przejawy oraz perspektywy dalszego przebiegu tego kryzysu. W kolejnym tekście ukazane zostały zasadnicze elementy ewolucji wspólnej polityki migracyjnej UE. Dalszą część rozdziału poświęcono analizie wyzwań związanych z kryzysem uchodźczym ze szczególnym uwzględnieniem: przyszłości strefy i systemu Schengen, wspólnego europejskiego systemu azylowego, zagrożeń związanych z terroryzmem, problemów integracji uchodźców ze społeczeństwami państw przyjmujących.

Ważny składnik tego rozdziału monografii stanowi także wielowątkowa analiza dedykowana implikacjom kryzysu dla przyszłości projektu integracyjnego, jakim jest Unia Europejska. W części tej badacze zajęli się: wielowymiarowością problemu uchodźstwa, nieporozumieniami między państwami UE na gruncie interpretacji zasady solidarności i podziału kosztów kryzysu, nasileniem zjawiska eurosceptycyzmu i antyimigracyjnego radykalizmu, konsekwencjami kryzysu dla ustroju UE oraz planów jej rozszerzania. W zakończeniu rozdziału znajduje się artykuł omawiający strategię UE wobec kryzysu migracyjnego. W jego obrębie przedstawiono zasadnicze wektory działań UE w reakcji na kryzys oraz przebieg implementacji zobowiązań przyjętych przez państwa członkowskie.

Treści rozdziału trzeciego poświęcone zostały prezentacji doświadczeń i polityk państw Unii Europejskiej wobec cudzoziemców. W części otwierającej rozdział umieszczono tekst ukazujący różnice doświadczeń i działań wobec uchodźców i migrantów występujące na trzech geograficznych obszarach Europy (Wschodzie, Zachodzie i Południu). Następnie w podziale na Europę Południową, Europę Zachodnią, Europę Północną, Europę Środkową oraz państwa bałtyckie zarysowano sytuację migracyjną w 21 państwach UE. Poszczególne teksty starają się ukazać specyfikę funkcjonujących w danym państwie rozwiązań na rzecz uchodźców oraz imigrantów. Podejmują także próby przedstawienia stopnia, w jakim poszczególne państwa zostały dotknięte kryzysem uchodźczym, stanowisk rządów wobec unijnych reakcji na kryzys migracyjny oraz postaw społeczeństw w odniesieniu do przyjmowania uchodźców i priorytetów unijnej polityki migracyjnej.

Czwartą część monografii poświęcono badawczemu oglądowi kwestii uchodźstwa oraz kryzysu migracyjnego w Europie z polskiej perspektywy. W otwierającym ten fragment książki artykule ukazano w ujęciu historycznym refleksje odnoszące się do polskiego wychodźstwa politycznego oraz doświadczeń przybyszy szukających z przyczyn politycznych schronienia na ziemiach polskich. W kolejnym tekście przedstawiono prawne i proceduralne zasady udzielania ochrony cudzoziemcom na terytorium Polski oraz podjęto próbę ich porównania w odniesieniu do rozwiązań istniejących w innych państwach UE. Trzeci artykuł zawiera analizy ukazujące stanowiska rządu Ewy Kopacz oraz gabinetu Beaty Szydło wobec planów i działań UE w zakresie zażegnania kryzysu

migracyjnego i ograniczenia źródeł takich zjawisk w przyszłości. W zamykającym rozdział opracowaniu znajdują się rozważania traktujące o ekonomicznych, społeczno-kulturowych oraz organizacyjnych wyzwaniach stojących przed Polską w kontekście przyjmowania uchodźców (zwłaszcza w związku z programami relokacji i przesiedleń).

W ramach oceny metodologiczno-merytorycznej należy podkreślić, iż redaktorzy naukowcy publikacji oraz autorzy poszczególnych podrozdziałów prawidłowo zdefiniowali i zakresili zasięg obszarów tematycznych, które poddali badaniom. Analizy zaprezentowane w poszczególnych częściach recenzowanej książki przeprowadzone zostały w sposób koherentny ze wskazanymi we wstępie ogólnymi celami publikacji, którymi są:

- ustalenie przyczyn, przebiegu oraz skutków napływu uchodźców do Europy,
- analiza doświadczeń uchodźczych państw europejskich, ich polityk migracyjnych i azylowych,
- analiza reakcji Unii Europejskiej i poszczególnych państw na pojawiające się wyzwania migracyjne.

Na podstawie lektury tekstu monografii można stwierdzić, iż do jej przygotowania wykorzystany został bogaty zestaw źródeł. Jego podstawę stanowią akty prawa międzynarodowego, w tym akty prawa pierwotnego i wtórnego UE oraz akty prawne i dokumenty poszczególnych państw członkowskich. Ważne ze względów poznawczych jest szerokie wykorzystanie przez autorów danych pochodzących z Frontexu, Eurostatu, Biura Wysokiego Komisarza NZ ds. Uchodźców, Międzynarodowej Organizacji do Spraw Migracji oraz krajowych służb migracyjnych. Pozwoliły one ukazać aktualny obraz skali uchodźstwa, trendów migracyjnych i zjawisk towarzyszących masowemu wędrownictwu ludności.

Zasadniczą wartość publikacji sygnowanej przez redaktorów naukowych, Konstantego Adama Wojtaszczyka i Jolanę Szymańską, należy upatrywać w tym, że tworzy ona aktualną, rzetelną i dobrze udokumentowaną płaszczyznę do racjonalnej oceny i interpretacji wielu szans, wyzwań i zagrożeń generowanych przez współczesne migracje ze szczególnym uwzględnieniem uchodźstwa. Należy z uznaniem podkreślić, iż mimo konieczności użycia ze względów metodologicznych ograniczników przedmiotowych i koncentracji uwagi na problemie uchodźstwa jako specyficznej formie migracji, w analizach odnoszących się do europejskiego kryzysu migracyjnego wywołanego przez mieszaną populację migrantów umiejętnie rozszerzono perspektywę badawczą uwzględniając, obok uchodźców, także inne grupy migrantów. W kontekście dużej skali zjawiska oraz towarzyszących mu emocji politycznych i społecznych mająca wieloaspektowy, interdyscyplinarny charakter monografia wnosi istotny wkład do porządkowania debaty nad europejskimi problemami migracyjnymi. Stanowi

ona także znaczące wsparcie dla niełatwego procesu kształtowania racjonalnego podejścia do tego ważnego problemu. Korzystać z niej powinni wszyscy poszukujący rzetelnych informacji dotyczących kwestii współczesnego uchodźstwa, w tym także osoby odpowiedzialne za konceptualizację i realizację polityki migracyjnej na różnych poziomach.

Jeżeli chodzi o formalną ocenę tekstów, należy podkreślić, iż posiadają one walor naukowości osiągnięty dzięki zastosowaniu poprawnie dobranych metod badawczych oraz odpowiednich form przekazu. Język, jakim posługują się autorzy recenzowanej publikacji, ma charakter naukowy, jest przy tym czytelny, zrozumiały i nie sprawia trudności percepcyjnych. Walory merytoryczne i metodologiczne monografii pozwalają stwierdzić, że będzie ona przydatna nie tylko dla badaczy ze środowisk akademickich, ale także dla praktyków zarządzających wdrażaniem polityk migracyjnych na poziomie Unii Europejskiej oraz państw członkowskich. Można także wyrazić opinię, iż będzie to lektura przydatna dla studentów, jak i wszystkich innych osób pragnących pogłębiać i systematyzować wiedzę dotyczącą problemu uchodźstwa i aktualnego kryzysu uchodźczo-migracyjnego w Europie.

Reasumując przedstawione oceny należy stwierdzić, iż recenzowana publikacja nie tylko uwzględnia zgromadzony dotychczas zasób wiedzy w zakresie podjętej przez grono autorów tematyki, ale w sposób znaczący wzbogaca go o wartościowe ustalenia i wnioski autorskie. Ważnym walorem książki jest usystematyzowanie szeregu dotychczas rozproszonych informacji dotyczących sytuacji uchodźców w krajach europejskich oraz kształtu prowadzonej i projektowanej wobec nich polityki. W zaprezentowanej formie ujęte w monografii treści stanowią wartościowe, interesujące i dobrze udokumentowane źródło wiedzy, które z powodzeniem może być wykorzystane w procesach dydaktycznych, badaniach naukowych oraz praktyce urzędniczo-politycznej związanej z problematyką uchodźstwa. Biorąc pod uwagę sformułowane wcześniej oceny, należy w konkluzji stwierdzić, iż wieloautorska monografia *Uchodźcy w Europie – uwarunkowania, istota, następstwa* jest dziełem o wysokich walorach naukowych i utylitarnych w pełni zasługującym na zainteresowanie szerokiego grona odbiorców.